

A három „O”: Open Access, Open Source, Open Standards, a publikációkhoz való szabad hozzáférés, a nyílt rendszerek és a nyitott szabványok a könyvtárakban

A *szabad hozzáférés (Open Access)* a tudományos cikkekhez való hosszú távú hozzáférés megvalósításában segít. Kilenc különböző változatát különböztethetjük meg:

- e-print archívumok (a szerzők archiválják a preprinteket és a posztprinteket);
- korlátozás nélküli hozzáférés (folyóiratok azonnali és teljes publikálása);
- kettős hozzáférés (a folyóiratnak egyaránt elérhető az előfizetéses és a szabad hozzáférésű változata);
- késleltetett szabad hozzáférés (a szabad hozzáférés csak egy bizonyos idő után valósul meg);
- szerzői díjas hozzáférés (a szerzők díjat fizetnek a szabad hozzáférés támogatásáért);
- részleges hozzáférés (a cikkek egy részéhez biztosítanak szabad hozzáférést);
- nemzeti jövedelmen alapuló hozzáférés (bizonyos országoknak az egy főre jutó nemzeti jövedelem alapján teszik lehetővé a szabad hozzáférést);
- referátumokat nyújtó hozzáférés (szabad hozzáférés csak a tartalomjegyzékek és referátumok szintjén);
- kooperációs hozzáférés (intézményi tagok támogatják a szabad hozzáférést).

A *nyílt rendszerek (Open Source)* elnevezés olyan szoftvereket takar, amelyek általában ingyenesek, és a szoftverrel együtt megkapjuk annak forráskódját. A szoftverek ingyenesen terjeszthetők, derivátumok is készíthetők belőlük. A licencek senkivel szemben sem tartalmazhatnak diszkriminációt. A nyílt rendszereknek több előnyük van a könyvtárak esetében. A legkézenfekvőbb előny az, hogy a szoftverek ingyenesek (vagy minimális árat kell csak fizetni értük). Használatukhoz nem kell gépenkénti licenceket vásárolni. Telepítésük és karbantartásuk is olcsóbb, mint a gyári szoftvereké. Az ingyenesség folytán kipróbálásuk is könnyebb. Bármikor letölthetők, nem kell ragaszkodnunk a gyártó által megsza-

bott tesztidőszakhoz. Ha tetszik a szoftver, a könyvtár szakemberei maguk is készíthetnek hozzájuk kiegészítő alkalmazásokat, mivel megkapjuk a forráskódot. A hibák javításával nem kell várni a gyártóra, és nem kötődik hozzá a vevőszolgálati funkció sem. Különböző cégeket versenyeztethetünk, vagy a könyvtár is elláthatja a vevőszolgálati tevékenységeket. A gyártó megszűnése sem okoz ilyen módon problémát.

A *nyitott szabványok (Open Standards)* jellemzője, hogy gyártófüggetlenek, és a felhasználók részt vehetnek továbbfejlesztésükben. A nyitott szabványok azonban mindenki számára mást jelentenek. Van olyan meghatározás, amely szerint bárki használhatja ezeket a szabványokat szoftverfejlesztésre, bárki ingyenesen vagy minimális áron megkaphatja őket. A szabványok kidolgozásában bárki részt vehet. Ha e három kritérium közül az első kettő teljesül, használati értelemben vett nyitott szabványról beszélhetünk. Ez azt jelenti, hogy a nyitott szabványt nem védi szabadalom, alkalmazásához nincs szükség gyári szoftverekre, és ingyenesen használható. Használati értelemben nyitott szabvány az XHTML, ha viszont alakításában is részt kívánunk venni, akkor be kell lépünk a W3C konzorciumba, ami tagdíjfizetéssel jár. A Dublin Core viszont minden tekintetben nyitott, csak meg kell jelennünk valamelyik fejlesztői értekezleten.

A fájlformátumok megfelelően megalkotott nyitott szabványai várhatóan kevésbé avulnak, megbízhatóbbak és állandóbbak, mint a gyári formátumok. Ha valamelyik nyitott szabványon alapuló fájlformátum mégis elavul, konverziója könnyen és legálisan megoldható. A nyitott szabványok megkönnyítik a hosszú távú megőrzést, hiszen lehetővé teszik, hogy fájlformátumunk hardver- és szoftverfüggetlen legyen. Jól hasznosíthatók az együttműködés megteremtésében is.

Számos könyvtári kezdeményezés támogatja a nyitott szabványok alkalmazását. Ilyenek az OAI (Open Archives Initiative), és azon belül is az OAI-PMH (Protocol of Metadata Harvesting), a DOI (Digital Object Identifier), valamint a Dublin Core Initiative. A nyitott szabványok egyre nagyobb figyelmet kapnak a könyvtárakban, ám előzményei a könyvtári világban egészen 1877-ig nyúlnak vissza, amikor az ALA 7,5x12,5 cm-ben határozta

meg a szabványos katalóguscédula méretét. Újabb keletű nyitott szabvány a MARC.

/CORRADO, Edward M.: The importance of Open Access, Open Source, and Open Standards for libraries. = Science and Technology Librarianship, 2005. tavasz. <http://www.istl.org/05-spring/article3.html/>

(Koltay Tibor)